

жизненного цикла товара на изменение параметров цепи поставок / К.Н. Попадюк [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.dis.ru/library/market/archive/2005/2/3573.html>. 8. Скворцов И.Б. Аналітичний розрахунок показників життєвого циклу товару для монопольного підприємства / І.Б. Скворцов, О.І. Гудзь // Вісн. Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2008. – № 611: Проблеми економіки та управління. – С. 20–25. 9. Економіка та організація виробництва: [Підручник / за ред. В.Г. Герасимчука, А.Е. Розенплентера]. – К.: Знання, 2007. – 678 с.

УДК 338.45:330.131

М.І. Диба

Національний університету “Львівська політехніка”

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЮ КОНТРОЛЬНО-РЕВІЗІЙНОЮ СЛУЖБОЮ СИСТЕМИ ІНДИКАТОРІВ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ ПІДПРИЄМСТВ

© Диба М.І., 2009

Запропоновано та обґрунтовано систему індикаторів фінансових ризиків підприємств державною контрольно-ревізійною службою. Розроблено шкали оцінювання відібраних індикаторів виникнення фінансових ризиків підприємств та підходи до їхнього оцінювання. Запропоновано прикладну модель оцінювання ймовірності виникнення фінансових ризиків діяльності підприємств.

In the article was proposed and considerate the system of indicators of financial risk identification on the enterprises by state control services. It was elaborated the scale of evaluation of chosen indicators of financial risk appearing on the enterprises and approaches of its evaluation. Author proposed the applied model of evaluation the appearing of financial risks in enterprises activities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Для ефективного ідентифікування фінансових ризиків необхідно розробити комплексну систему, яка б складалася із низки кількісних та якісних показників виявлення фінансових ризиків. Державній контрольно-ревізійній службі (ДКРС) доцільно використовувати систему ідентифікування для постійного моніторингу ймовірності виникнення фінансових ризиків у діяльності державних підприємств. Використання систем ідентифікування фінансових ризиків та моделей оцінювання рівня ймовірності виникнення фінансових ризиків дасть змогу збалансувати плани із проведення ревізій та перевірок ДКРС, а отже, оптимізувати державні ресурси, які виділяються на діяльність ДКРС. У вітчизняному законодавстві терміни щодо планових та позапланових перевірок не дають змоги досягнути максимальної ефективності діяльності ДКРС. Прописані у вітчизняному законодавстві терміни плановості та позаплановості перевірок потрібно замінити системою постійного моніторингу ймовірності виникнення порушень та фінансових ризиків, що забезпечить результативність діяльності як об'єктів перевірок, так і ДКРС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Проблематикою ризик-менеджменту та ідентифікуванням фінансових ризиків займаються вітчизняні та іноземні науковці [1–4]. Істотний внесок зробили у розробку проблем управління фінансовим ризиком: В.В. Вітлінський, П.А. Золін, М.Г. Лапуста, О.В. Таран, Н.Г. Шаршукова та інші.

У соціалістичній системі господарювання більшість із ризиків були відсутніми. Оскільки тотальна плановість та адміністративне управління економікою мінімізує явище невизначеності та спекулятивності дій суб'єктів господарювання, індивідуумів, що є основними чинниками виникнення ризиків.

Економічний устрій, сформований на конкуренції, хоч і не захищає усіх і кожного від неминучого ризику та випадковостей, але створює для підприємства передумови, коли воно самостійно, і ніхто інший, несе повну відповідальність за свої дії і їхні результати. Це безпосередньо стосується як виробничої сфери, так і невиробничої сфери підприємств різної форми власності та галузей діяльності.

Під час переходу України до ринкової економіки виникла проблема формування законодавчої бази, яка б чітко регламентувала методи ризик-менеджменту: ідентифікування ризиків, кількісного аналізування ризиків та зниження їхнього рівня тощо.

Цілі статті. Вибрати індикатори для ідентифікування фінансових ризиків підприємств. Розробити модель, використовуючи відібрані індикатори та обґрунтувати вибір індикаторів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз наукової літератури та практики діяльності державних підприємств дає змогу виділити основні індикатори фінансових ризиків: зміна керівництва підприємства; фінансові ризики попередніх періодів; обсяги фінансування з державного бюджету; форми фінансування з державного бюджету; рівень ефективності управління підприємством; оцінка середовища діяльності підприємства; характеристика продукту; зовнішній вплив на керівництво підприємства. Доцільно детальніше розглянути кожний із індикаторів виникнення фінансових ризиків та встановити шкалу оцінювання.

1. Зміна менеджменту або ключових керівників підприємства (директора, головного бухгалтера, головного інженера, фінансового директора, інших керівників найвищого рівня управління).

Якщо протягом періоду моніторингу відбулась така зміна через звільнення (незалежно від причин – скорочення посади внаслідок реорганізації структури підприємства, звільнення за власним бажанням, за згодою сторін тощо), летальний випадок, переведення на іншу посаду в іншу організацію тощо, то зростає рівень ризику персоналу, який пов'язаний причинно-наслідковими зв'язками із фінансовими ризиками. Особливо зростає рівень ймовірності виникнення фінансових ризиків тоді, коли керівник звільнений у зв'язку із виявленими порушеннями, незадовільними показниками виробничо-господарської діяльності, зловживанням службовим становищем тощо.

Коли на підприємство призначено нове керівництво, то зростають операційні ризики, пов'язані з тим, що воно повинно вивчити особливості діяльності підприємства, набути певних практичних навиків, сформувати нову команду, якщо це необхідно, зробити зміни в управлінні та діяльності підприємства. Проти змін, які проводитиме нове керівництво, може чинитися спротив та опір з боку працівників підприємства. Як правило, спротив проявляється у сповільненні або затримках реалізації змін у окремих підрозділах, рівнях управління, бізнес-процесах та призводить до непередбачених витрат, нестабільності та виникнення фінансових ризиків. Основні характеристики опору найкраще визначив Н. Маккіавеллі: “Опір переминам пропорційний до рівня відмінності нової культури і/або структури влади від попередньої”.

Найтипівішими проявами спротиву змінам, які породжують фінансові ризики є:

- відтермінування з початком проведення змін в окремих підрозділах, рівнях управління чи підприємстві загалом;
- додаткові витрати під час виконання запланованих заходів та непередбачені затримки в реалізації змін;
- посилення неформального руху в організації, створення нових неформальних груп із цілями, спрямованими про проведення змін;
- зниження продуктивності праці;
- зростання кількості конфліктів тощо.

Потрібно врахувати також показник плинності кадрів на інших рівнях управління, якщо він високий, то ймовірність виникнення фінансових ризиків також зростатиме. Усе це спричиняє появу операційних та фінансових ризиків у діяльності підприємства. Тому для оцінювання індикатора зміни менеджменту або ключових керівників підприємства доцільно використати таку шкалу:

- відсутні зміни у керівництві – -1;
- зміна одного або декількох керівників підприємства та відсутність істотних змін у його діяльності – 0;
- зміна практично всього керівництва підприємства та проведення істотних змін у його діяльності – +1.

2. Фінансові ризики попередніх перевірок. Цей індикатор повинен враховувати фінансові ризики, які визначаються ймовірністю виникнення та/або обсягами збитків підприємства, виявленні у попередніх ревізіях ДКРС або перевірях інших контролюючих органів, незалежних аудиторських організацій тощо. Якщо у попередніх перевірях та контролюванні ДКРС України зафіксовано порушення та встановлено збитки, нанесені державі або третім особам, то це свідчить про існування значних фінансових ризиків та певну ймовірність здійснення таких порушень з боку керівництва у подальших планових періодах.

Згідно з звітом про результати роботи ДКРС за 2007 р. проведено 16948 ревізій комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності, зокрема 1904 ревізії за зверненнями правоохоронних органів, що становить більше 11 % усіх ревізій [5]. Кількість кримінальних справ, порушених за матеріалами ревізій, комісійних перевірок становить загалом 899 одиниць, серед них 150 кримінальних справ за зверненнями правоохоронних органів, тобто 16%. Кількість переданих до правоохоронних органів матеріалів ревізій, проведених за їх зверненнями (крім проведених за порушеними кримінальними справами) становить 8232 одиниць. Як свідчить статистика, виявлені порушення правоохоронними органами найчастіше є комплексними, а отже, існує висока ймовірність виникнення фінансових ризиків об'єктів перевірки.

Також порушення, виявлені у попередніх перевірях, часто повторюються керівниками підприємств та виявляються у подальших планових чи позапланових ревізіях. Між фактами порушень та обсягами нанесених державі втрат та збитків виявлених різними перевірями та ревізіями на одному об'єкті існує тісний кореляційний зв'язок.

У розрахункову модель доцільно внести суми виявлених збитків підприємства внаслідок неправомірних дій або бездіяльності його керівництва.

3. Обсяги фінансування підприємств з державного бюджету. Як зазначають науковці, фінансування бюджетне – це форма централізованого виділення з державного бюджету фінансових ресурсів у вигляді безповоротного, безоплатного надання коштів, інвестицій на розвиток економіки, соціально-культурні заходи, оборону та інші громадські потреби [6, с. 596]. Припускаємо, що обсяг фінансування з державного бюджету також впливає на рівень фінансових ризиків. Чим більші ресурси, отримані з державного бюджету, тим вища ймовірність появи фінансових ризиків, спричинених чинниками внутрішнього (неправомірні дії керівників підприємств) та зовнішнього середовища. Для уникнення зловживань при значних обсягах державного фінансування необхідно розробляти чіткі плани використання коштів та проміжні індикатори контролювання процесів витрачання отриманих трансферів.

Загальновідомо, що фінансування із бюджету здійснюється на основі двох основних принципів: плановості та цільового характеру використання бюджетних коштів. Принцип плановості означає обов'язкову умову законодавчого затвердження таких видатків з державного бюджету, враховуючи терміни фінансування. Цільовий характер використання бюджетних коштів означає вимогу до розпорядників коштів використовувати виділені кошти за їхнім цільовим призначенням згідно з встановленими місією, цілями та завданнями. Дотримання цих двох основних принципів дає змогу мінімізувати ймовірність виникнення фінансових ризиків у діяльності організацій та установ, які отримують державне фінансування. Під час бюджетного фінансування здійснюється контроль за найефективнішим і раціональним використанням ресурсів, дотримання режиму економії, зниження вартості і собівартості виробництва продукції [6, с. 596].

У сформованій моделі доцільно внести обсяг фінансування з державного бюджету у гривнях.

4. Тип державного фінансування підприємств. Виділяють різні форми, види та типи бюджетного фінансування. Під час формування системи моніторингу виникнення фінансових ризиків, типи фінансування доцільно розділити за рівнем ліквідності. Оскільки, як зазначають практики та науковці, рівень ліквідності часто визначає рівень фінансових ризиків. Зміна ліквідності змінює і рівень фінансових ризиків. Причому висока ліквідність підприємства дає змогу мінімізувати ймовірність виникнення фінансових ризиків. Однак, якщо форма фінансування з державного бюджету є з високим рівнем ліквідності (фінансові потоки, акції), то фінансовий ризик внаслідок неправомірних дій керівників цих підприємств, як правило, зростає. І навпаки, чим нижча ліквідність форми фінансування та інвестування (товари, матеріали, нерухомість), тим нижчий рівень фінансових ризиків, спричинених неправомірними діями чи бездіяльністю керівників підприємств.

Тому потрібно оцінювати рівень ліквідності та вносити у модель бали, які наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Оцінка рівня ліквідності активів

Рівень ліквідності	Активи	Оцінка експертів
Високоліквідні активи	За всіма статтями грошові кошти та їх еквівалентні, поточні інвестиції	-1
Швидколіквідні активи	Дебіторська заборгованість	0
Повільноліквідні активи	Запаси, інші оборотні активи, витрати майбутніх періодів	+1
Важколіквідні активи	Усі необоротні активи (основні засоби, довгострокова дебіторська заборгованість тощо)	+2

5. Ефективність управління підприємством. Оцінюючи ефективність управління, насамперед необхідно дослідити діяльність менеджерів найвищого рівня, оскільки вони встановлюють цілі підприємства та роблять основний внесок у їхнє досягнення. Чим вища ефективність управління підприємством, тим нижчий рівень фінансового ризику. Ефективність визначається, як правило, співвідношенням між встановленими цілями та рівнем їхнього досягнення, враховуючи тенденції зовнішнього середовища. Оскільки тенденції середовища можуть вплинути на необхідність перегляду встановлених цілей діяльності підприємств, як це відбувається у вітчизняній економіці у зв'язку з світовою фінансово-економічною кризою. Також в ефективності управління потрібно враховувати фінансово-економічний стан підприємства та рівень його корпоративної культури. Якщо фінансово-економічні показники є позитивними та сформована корпоративна культура, то ймовірність виникнення фінансових ризиків знижується.

Рівень ефективності управління підприємством тісно пов'язаний із фінансовим шахрайством та іншими видами неправомірних дій керівників підприємств. Зокрема, фінансове шахрайство можна скоїти і без формального порушення чинного законодавства на конкретному об'єкті контролю. Тому, як зазначають керівники ДКРС, доцільно фіксувати в актах ревізій дії, що не містять складу порушення законодавства, однак фактично уможливають втрати з боку держави, територіальної громади чи суб'єкта господарювання, тобто дії, які не дали змоги підвищити рівень ефективності діяльності підприємства та погіршили його фінансово-економічний стан [7].

Важливим кроком у цьому напрямі стало запровадження фіксування в актах ревізій неефективних управлінських дій, які призводять до непродуктивних втрат ресурсів або упущення вигоди.

Серед елементів, які необхідно враховувати під час оцінювання ефективності управління підприємством є і моральність працівників. Високий рівень професійних знань, умінь та навичок працівників підприємства дасть змогу знизити ймовірність виникнення фінансових ризиків та підвищити власну ефективність.

Щодо конкретних моделей оцінювання ефективності управління, то найпоширенішими є такі, які оцінюють ефективність менеджменту підприємства на засадах оптимізації співвідношення витрат на утримання суб'єкта управління та досягненнями об'єктом управління насамперед економічних показників. Основні цілі підприємства згідно з даними теорій прибутковості (дохідність), обсяги виробництва, збуту тощо. Тобто насамперед повинні бути задоволені потреби та інтереси акціонерів, а

інтереси інших зацікавлених у діяльності підприємства груп є другорядними. Враховуючи цю теорію, зниження витрат на управління дасть змогу підвищити ефективність менеджменту підприємства. Однак, як відомо, часто це призводить до негативних результатів.

Інші моделі пропонують оцінювати ефективність за параметрами якості управління у поєднанні із інтегральною оцінкою фінансово-економічного стану підприємства загалом [8].

Доцільно розглядати три рівні ефективності управління підприємством та вносити відповідні оцінки у модель:

- високоєфективне управління – -1;
- управління із середнім рівнем ефективності – 0;
- низькоєфективне управління – +1.

6. Оцінка середовища діяльності підприємства. Рівень фінансового ризику залежить від країни, галузі діяльності підприємства та інших чинників зовнішнього середовища. Високі зовнішні фінансові ризики спричинятимуть виникнення внутрішніх фінансових ризиків у діяльності підприємства. Фінансово-економічна криза посилила інтенсивність впливу ризиків зовнішнього середовища на підприємство, особливо у банківській, страховій сферах, машинобудуванні, хімічній промисловості та металургійній галузі. Ці галузі та сфери діяльності доцільно оцінювати із максимальним рівнем нестабільності зовнішнього середовища.

“В Україні, крім сутужних економічних умов, ситуацію ускладнює ще й політична нестабільність. Компанії змушені враховувати й управляти всім комплексом взаємопов’язаних ризиків, для того щоб вижити в ситуації сьогоденної невизначеності. Тим гравцям на ринку, які виходять із стратегічних цілей, а також враховують новітній досвід управління ризиками, буде трохи легше зорієнтуватися і пережити кризові часи, ніж решті компаній”, – вважає Адлай Гольдберг, керівник напрямку бізнес-консультування “Ернст енд Янг” в Україні [9].

Згідно з дослідженнями провідних консалтингових компаній 10 основних зовнішніх ризиків 2009 року (в дужках зазначена позиція цього ризику в 2008 році) є такі [12]:

- 1) криза на ринку кредитування (2);
- 2) необхідність відповідати законодавчим вимогам (1);
- 3) поглиблення рецесії (новий вид ризиків) (у цій категорії наведені макроекономічні чинники, а також труднощі із отриманням доходів і скороченням компаніями витрат);
- 4) радикальна екологізація (9);
- 5) зростання конкуренції з боку нетрадиційних для галузі учасників (16) (до цієї категорії належать компанії, що виходять на ринок з віддалених регіонів або суміжних ринків);
- 6) зниження витрат (7);
- 7) боротьба за кваліфікованих фахівців (11);
- 8) укладання угод, операції зі злиття (7);
- 9) старіння бізнес-моделей (новий вид ризиків);
- 10) іміджеві ризики (22).

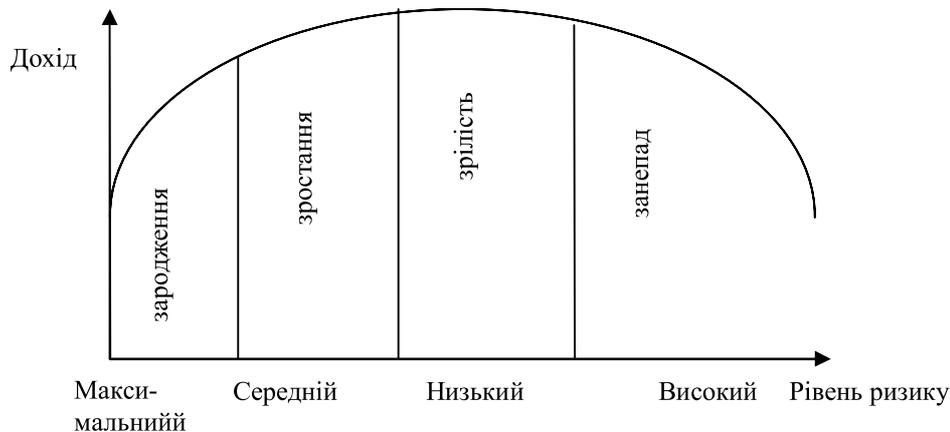
Якщо модель розробляється для підприємств однієї галузі, сфери діяльності тоді цей індикатор не потрібно враховувати в знаходженні параметрів моделі. Оцінювати середовище діяльності підприємства доцільно за такою шкалою:

- середовище високого ризику – +1;
- середовище середнього ризику – 0;
- середовище низького ризику – -1.

7. Характеристика продукту. Якщо підприємство виходить на ринок із новим продуктом, то рівень його фінансових ризиків зростає. З іншого боку, для підприємства із застарілими продуктами також рівень фінансових ризиків є вищим. Тому рівень фінансових ризиків потрібно оцінювати за етапом життєвого циклу продукту (ЖЦП) чи послуги (рис. 1).

У період криз зростає рівень конкуренції у суміжних галузях та серед продуктів субститутів. Як зазначають аналітики провідних консалтингових компаній, нові учасники заходять в різні галузі з різних напрямків і через різні причини, а також наявність технологічних переваг і зміни в місцевій нормативно-

законодавчій базі [9]. Під час конвергенції медіа-індустрії, банківського сектору, сектору страхування і сектору управління активами компанії конкурують за одних і тих самих клієнтів, підвищується конкурентоспроможність ринків, що розвиваються, деякі галузі змушені протистояти численним новим суперникам, які прагнуть захопити частку ринку і кидають виклик традиційним гравцям.

Рівень фінансового ризику різних етапів ЖЦП

У модель доцільно внести такі показники: етап зародження – +2; етап зростання – 0; етап зрілості – -1; етап занепаду – +1.

8. Зовнішній вплив на керівництво підприємства. Цей індикатор передбачає вплив зовнішніх груп впливу (політичних партій, фінансово-промислових груп, державних органів влади тощо) з метою досягнення певних власних цілей. Відсутність розвинених державних інституцій та недоліки вітчизняного законодавства спричиняють появу “телефонного права”, лобювання інтересів тощо. Зовнішній вплив змушує керівників підприємства, частіше, вчиняти неправомірні дії та завдавати шкоди державі та суспільству загалом. Усунення такого впливу необхідно здійснювати шляхом удосконалення вітчизняного законодавства та дотримання принципу аполітичності керівництвом державних підприємств. Якщо керівник підприємства є членом політичної партії, руху, то уникнути зовнішнього впливу доволі важко.

За умови наявності зовнішнього впливу на підприємство у модель вносимо показник – -1, за відсутності впливу – +1.

Усі проаналізовані індикатори зведені у таблицю для зручності аналізування даних та формування конкретних моделей оцінювання ймовірності появи фінансових ризиків (табл. 2).

Таблиця 2

Система індикаторів ідентифікування ймовірності виникнення фінансових ризиків на підприємствах

Назви індикаторів	Типи індикаторів	Шкали оцінювання	Умовні позначення
Зміна менеджменту або ключових керівників підприємства	Якісний	[від -1 до +1]	X ₁
Фінансові ризики попередніх перевірок	Кількісний	Обсяг виявлених збитків, грн.	X ₂
Обсяги фінансування підприємств з державного бюджету	Кількісний	Обсяг фінансування, грн.	X ₃
Тип державного фінансування підприємства	Якісний	[від -1 до +2]	X ₄
Ефективність управління підприємством	Якісний	[від -1 до +1]	X ₅
Оцінка середовища діяльності підприємства	Якісний	[від -1 до +1]	X ₆
Характеристика продукту	Якісний	[від -1 до +2]	X ₇
Зовнішній вплив на керівництво підприємства	Якісний	[від -1 до 0]	X ₈

Загалом модель для оцінювання ймовірності виникнення фінансових ризиків набуде вигляду

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + a_4x_4 + a_5x_5 + a_6x_6 + a_7x_7 + a_8x_8 + \xi, \quad (1)$$

де $a_0 \dots a_8$ – параметри моделі, ξ – не пояснювальна дисперсія.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Знайшовши параметри запропонованої моделі, можемо визначити ймовірність виникнення фінансових ризиків підприємств. Таку модель потрібно використовувати ДКРС для планування власної діяльності та визначення об'єктів перевірки за рівнем фінансових ризиків та неправомірних дій керівництва об'єктів перевірки.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на розроблення методик оцінювання ймовірності виникнення фінансових ризиків, відповідно розподілити об'єкти перевірки за рівнем ризикованості та розробити стратегії для оптимізування термінів та кількості перевірок на підприємствах. Це дасть змогу збалансувати роботу ДКРС та зекономити державні кошти.

1. Золин П. Истоки рискосведения и риск-менеджмент / П. Золин // Управление рисками. – 2001. – № 4. – С. 36.
2. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків: [монографія] / М.С. Клапків. – Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2002. – 570 с.
3. Вітлінський В.В. Концептуальні засади ризикології у фінансовій діяльності / В.В. Вітлінський // Фінанси України. – К.: Преса України, 2003. – № 3. – С. 3–7.
4. Таран О.В. Сучасні питання проблематики ризиків фінансової сфери діяльності підприємств: теоретичні узагальнення та прикладний аналіз / О.В. Таран. – Харків: Константа. – 2004. – 108 с.
5. Звіт про результати діяльності органів державної контрольно-ревізійної служби за 2007 рік.
6. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2005. – 714 с.
7. Стефанюк І. Фінансове шахрайство у III тисячолітті: суть і методика виявлення // ФК. – 2009. – № 2.
8. Кузьмін О.Є. Теоретичні та прикладні засади менеджменту: [навч. посібник] / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. – Львів: Нац. ун-т “Львівська політехніка”, “Інтелект-Захід”, 2002. – 228 с.
9. Управління ризиками набуває більшого значення в умовах кредитної кризи // eu.com/ukraine.